

Fig. 82.
De kraftige ryghække
tegner et dekorativt
mønster gennem
urnegravsområdet.
Foto fig. 80—82:
Carrebye.

Fig. 80. Denne afdeling er et typisk eksempel på en dobbeltrode, der er ændret til urnegrave.

De enkelte grave, der har størrelsen

1,50 m×1,00 m, er adskilt med en kant af chaussébrossten.

Gravene er græsklædte, og ensartet blomsterplantning er obligatorisk. Monumentet skal være en opretstående udformet sandsten, med en højde på 0,75 m, bredde 0,40 m og tykkelse 0,08 m.

For enden af gangen er opstillet et smukt gammelt sandstensmonument.

Fig. 82. I denne afdeling er ryghækken af storbladet buxbom gjort til det bærende i anlægget.

Denne anlægsmåde giver en meget tæt belægning, uden at det virker generende for de enkelte gravsteder, der samles i små gravgårde.

Monumentet, der skal være udformet, må ikke overstige 0,50 m. På hjørnegrave anbringes liggsten.

Gravstedstørrelsen varierer fra 1,50 til 1 m².

Ingen gravstedsbeplantning må overstige hækhøjde.

Kirkegårdenes formsprog. Fire eksempler fra 1954.

Havearkitekt Johannes Tholle

Når kirkegårdenes formproblemer hidtil har været behandlet her, har det i reglen været i forbindelse med en eller anden kirkegårds konkurrence (VK XVII s. 78—84, 91—96 og 102—4), som der i de senere år jo har været adskillige af. Det har da især drejet sig om *formen i det store*, altså anlægsformen, — mindre om det formsprog, som *også* tales fra forholdet mellem gravsted og gravmæle. Planer fra forskellige havearkitekter har været sat op ved siden af hinanden til sammenligning og belysning af formgivningen og formproblemerne for en bestemt opgave og undergivne ganske bestemte forhold, — hvilket naturligvis kan være særdeles nyttigt, ligesom blot dette, at konkurrenceaner *publiceres* på udstillinger og på tryk, ikke kan undgå at øve indflydelse på de efterfølgende perioders udformning af ideer både her og der.

At se *forskellige* opgaver løst under *uensartede* forhold af *samme person*, har derimod ikke været vist, bl. a. formentlig af den grund, at normalt har kun den enkelte havearkitekt mulighed for at præstere noget sådant, — enten som noget retrospektivt eller aktuelt.

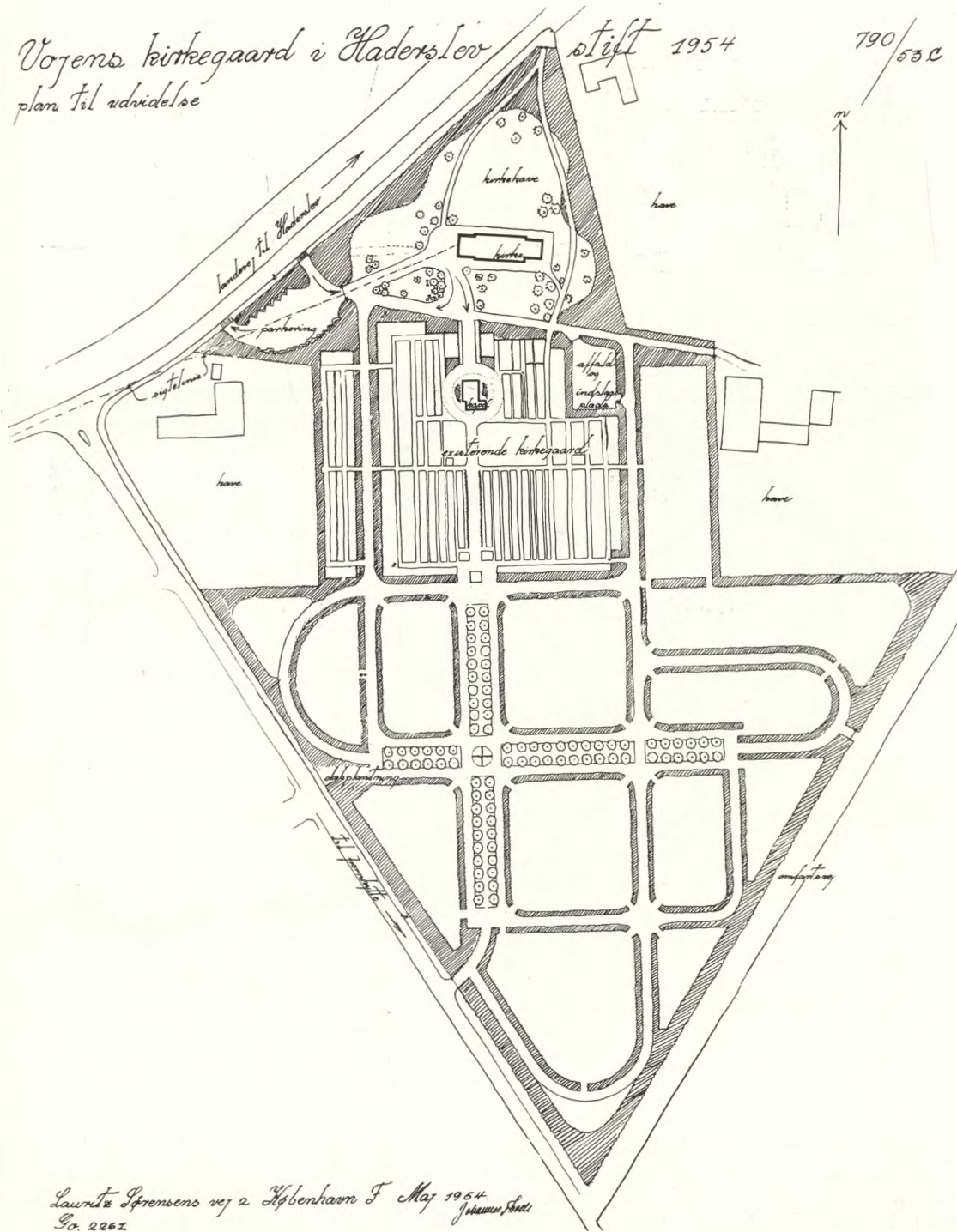
At dette imidlertid *også* turde have sin interesse, er der ikke tvivl om, og dette sker da her ved fire eksempler. Når det er blevet *mine* egne arbejder, som jeg skriver om, er det for det første, fordi der på en generalforsamling i *foreningen for kirkegårds kultur* er blevet fremsat ønske om at få publiceret en ganske bestemt af de her gengivne planer (som dengang ikke var færdig, og derfor først kan fremkomme nu), — og for det andet, fordi det erfaringsmæssigt er vanskeligt at få noget sådant bestemt udpeget stof fra andre. Jeg har ikke for intet været

Vojens kirkegaard i Gladslev
plan til udvidelse

stift 1954

790/53 C

Fig. 83.
Johannes Tholle:
Udvidelse af Vojens
kirkegård.
Se teksten side 70.
Mål: c. 1:2500.

Lauritz Iffrensens vej 2 København F Maj 1954
No. 2262 Johannes Tholle

dette blads redaktør i henvend 30 år og har noteret mig flere havearkitekter, som gentagne gange har lovet at give sådanne bidrag til bladet uden at holde løftet. Endelig mener jeg, at jeg med hensyn til at skrive om egne arbejder har udvist en,

hvad man kan kalde, temmelig „klædelig beskedenhed“, idet jeg ikke har skrevet om nogen af mine egne kirkegårdsplaner siden 1934, altså for mere end 20 år siden. Derfor vil det vel næppe blive misforstået, når der i sagens interesse og

Fig. 84:
Johannes Tholle:
Annekirkegård
i Nakskov.
Se teksten side 70.
Mål: c. 1:3500.

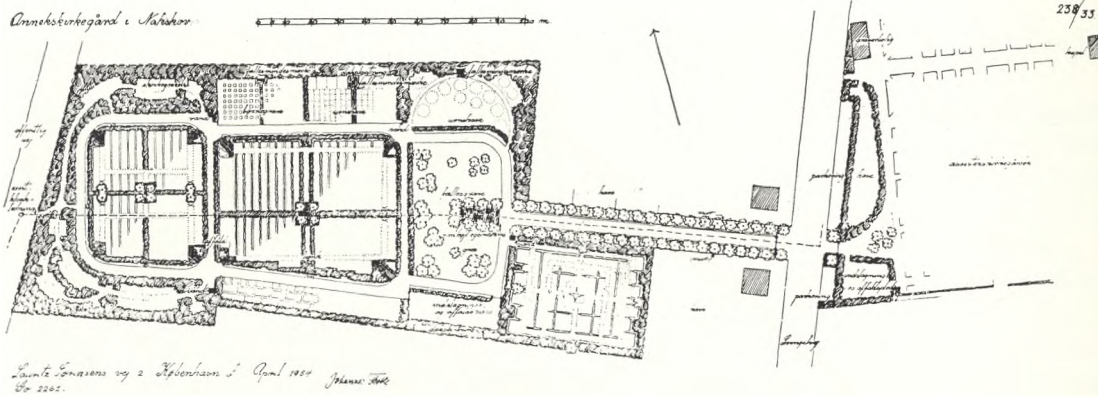
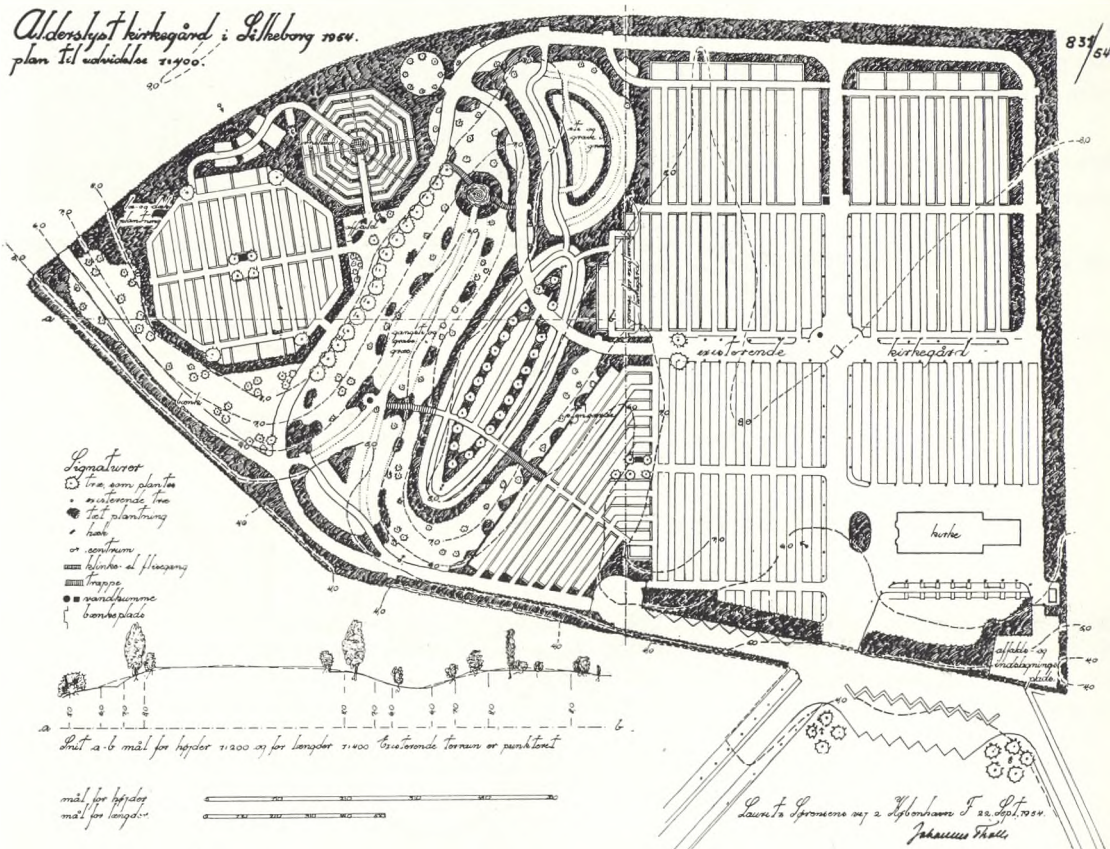

Fig. 85:
Johannes Tholle:
Udvidelse af Alderstyrt
kirkegård i Silkeborg.
Se teksten side 71.
Mål: c. 1:2000.

med redaktionsudvalgets billigelse fremkommer med det efterfølgende. Mit håb er derefter, at flere *andre* havearkitekter kan lokkes til at gøre ligeså, altså udlevere 3—4—5 kirkegårdsplaner fra en kort tidsperiode og selv komme med kommentarer dertil.

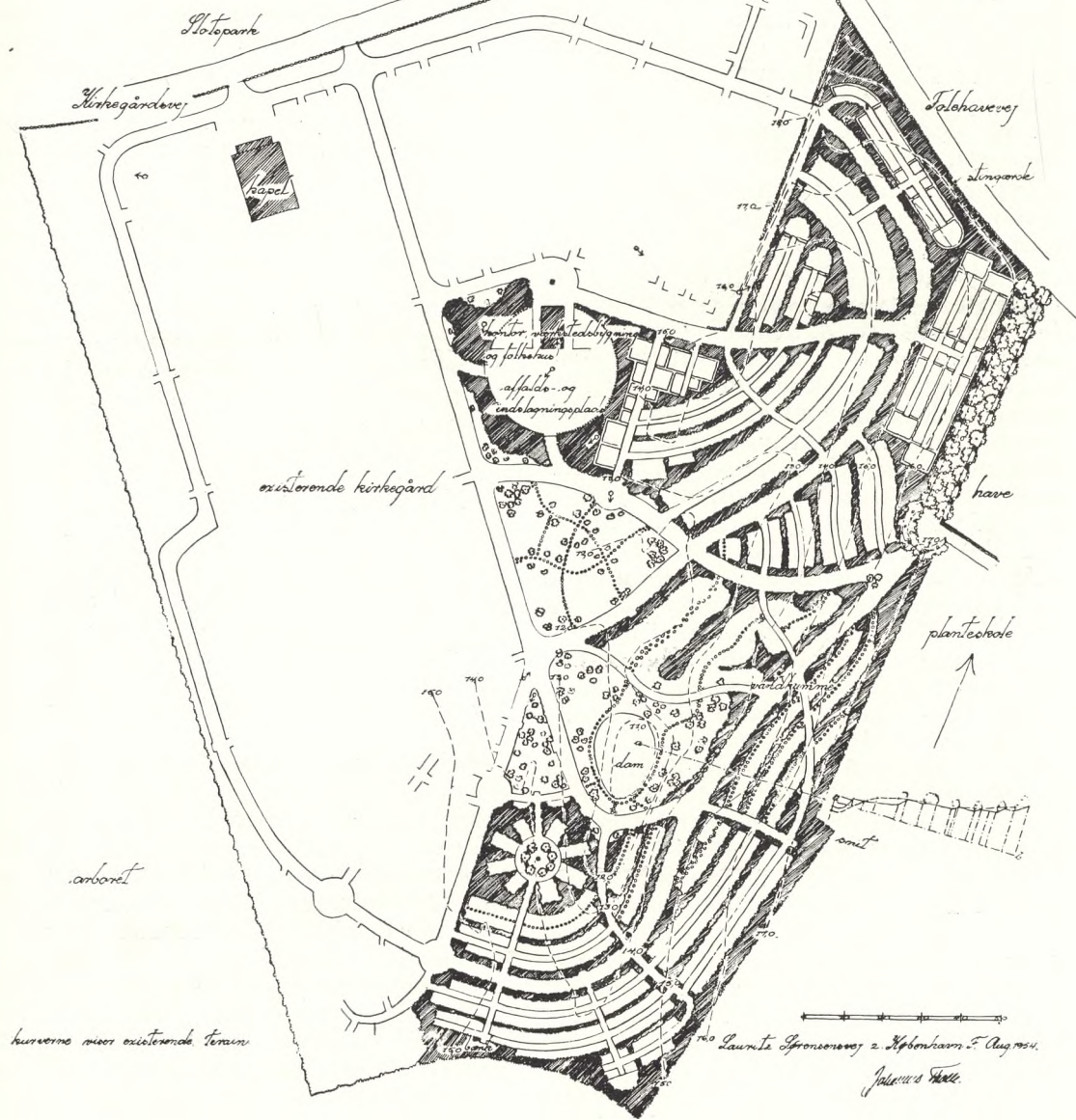
Disse efterfølgende 4 planer stammer alle fra året 1954-arbejder, blandt hvilke de er udvalgt for at vise forskellene, som bl. a. terrain, overflade, arealform og

stedlige ønsker om dette eller hint kan afstedkomme. Arealernes omfang er for de 4 eksempler omtrent det samme, nemlig ca. 2 ha, dog er nr. 1 på ca. 3 ha. Det drejer sig for de 3 om udvidelse af eksisterende anlæg, mens nr. 2 er en annekskirkegård. At beskæftige sig med omkostninger, arbejdsudførelse, beplantning og andet praktisk, anser jeg for urimeligt i *denne* forbindelse, hvor det er formsproget, der er temaet, og der vil

Hørsholm kirkegård. Plan til udvidelse 1954

289/56

Fig. 86.
Johannes Tholle:
Udvidelse af Hørsholm
kirkegård.
Se teksten side 71.
Mål: c. 1:2000.

derfor ikke her blive givet nogen udtømmende *beskrivelse* af de 4 arbejder, — om der skulle blive anledning til senere i eet eller andet af de nævnte tilfælde at vende tilbage til det udførte anlæg, får stå hen. De 4 planer er i rækkefølge: Vojens i Sønderjylland, Nakskov på Lolland, Hørsholm i Nordsjælland, og Alderslyst (Silkeborg) i Midtjylland, således at også flere af vore landsdele er repræsenteret. Jeg må formode, at pla-

nerne umiddelbart vil kunne forstås i den gengivne reproduction, men tilføjer dog for en sikkerheds skyld, at det skraverede er tætte plantninger af forskellig art, hovedsagelig af rumafgrænsende betydning, og at de *eksisterende* kirkegårdsområder i hovedsagen kun er skitseret, — selv om de også rummer tætte plantninger, er disse ikke skraveret. Således skulle det nye stå temmelig klart over for det eksisterende.

1. Vojens.

Kirken ligger i et „trekantet“ areal nord for den eksisterende kirkegård, — denne ligger omkring et lille kapel, og *udvidelsen* sker ved et smalt stykke på 3 gravrækker imod vest i forbindelse med anlæg af parkeringsplads, et noget bredere stykke i øst og den store tilspidsede „trekant“ imod syd (jevnf. fig. 83).

Typen på anlæget kan umiddelbart karakteriseres som den *traditionelle* og *monumentale* gravgårdstype, der oven i købet i planen rummer et stort korsmotiv.

Når denne type er valgt, er det bl. a. af den negative grund, at det jævne og næsten plane terrain i hvert fald *ikke* indbød til noget landskabeligt anlæg, og de skæve afskæringer af terrainets omrids i forbindelse med krav til gnidningsløs kørende trafik måtte kræve en rationel udnyttelse, hvorved ikke gik unødigt plads til spilde. Hertil må (i dette som i andre tilfælde) føjes hensynet til det undertiden uhåndgribelige og ikke direkte udtalte fra bygherren (menighedsrådet), og som man får ud af forhandling med bygherren, men som ikke er mindre vigtigt. Udtalte ønsker må loddes og vurderes, og de er medbestemmende ved valg af motiv og detaljer ved opgavens løsning.

For Vojens må tilføjes det faktum, at jeg fandt, at om noget sted i landet et *korsmotiv i planen* var berettiget, måtte det være her. I almindelighed ligger det jo sådan, at indføjelser af et motiv (symbolsk o. l.) i en plan, og som f. eks. dannes af vejføringer eller andet, kan være en meget fornøjelig ting for *en planlægger* at sysle med, og det kan undertiden pynte svært på en ellers triviell plan. Men man gør sig naturligvis også klart, at motivet kun ses *på papiret*, — og det opgives da som regel til fordel for et eller andet rationelt uden den planmæssige dekoration ud fra den betragtning, at de som går rundt i anlæget, overhovedet ikke kan fornemme det symbolske motiv, da de ikke kan komme på den afstand af det, som kræves for, at det kan opfattes. For at kunne opfatte det, må man nemlig højt til vejrs, — og her er det da, at Vojens melder sig med en ræsonnabel faktor, der vil kunne opfatte tingene, idet en meget væsentlig del af indbyggerne dagen lang opholder sig *i luften* over kirkegården. Byens stærke vækst i de

senere år skyldes simpelthen flyvepladsen Skrydstrups umiddelbare nærhed, — og netop disse mennesker har altså mulighed for både at se og opfatte korsmotiv, — det er mit håb, at dette kristelige symbol da også af de unge flyvere må blive opfattet som det, det er. —

I øvrigt kan det siges om planen, at den kun må betragtes som en dispositionsplan, der er udformet for en lang fremtid og som tænkes udført etapevis over en længere årrække, — af hvilken årsag der heller ikke er angivet detaljer for de lukkede gravgårde og de øvrige områders udnyttelse. Planen er som sådan godkendt af de respektive myndigheder, og udførelse af en del af arbejdet i vest vil forventelig foregå i indeværende finansår.

2. Nakskov.

Det drejer sig om en annekskirkegård med tilknytning til den øst for beliggende assistenskirkegård, hvis *kapel* er fælles for begge kirkegårde (jevnf. fig. 84).

Denne anlægstype vil jeg (med et dårligt og tilmed tvetydigt udtryk) karakterisere som den *forskudte* gravgårdstype.

Arealet har et ganske svagt fald imod nord og vest, — igennem det går en kloakledning, og det er krævet, at arealet skal stå i færdselsmæssig forbindelse med den eksisterende assistenskirkegård øst for. Faldet imod nord ændres, så gravgårdene kommer til at ligge i vandrette planer, og skavanken ved kloakledningen ind over arealet klares ved, at man lægger gange og plantninger over den. Dette gør naturligvis, at opgaven bliver stærkt *bunden*, men det er dog ikke mit indtryk, at der er opstået nogen tvungen løsning.

Også her spiller det monumentale ind, især ved indgangspartiet, der tænkes formet som en allé med et højt kors som blikfang, og motiv over en siddeplads med omgivende fællesgravanlæg for såvel urne- som kistebegravelser. De store midterste gravgårde har indgange i hjørnerne, og mindesmærkerne tænkes orienteret med forsiden imod disse; disse gravgårde er altså (ligesom i Vojens) det, man kalder *lukkede*, — gravgårdene langs den omførende kørevejs yderste side i nord og i syd har derimod *åbne*

gravgårde, altså frit beskuelige fra kørevejen, og her tænkes mindesmærkerne orienteret imod denne vej samt for den sydligste gravgård tillige med stigende højde på gravmælerne efter afstanden fra kørevejen.

Projektet er godkendt af *alle* kirkelige instanser efter at have været forelagt Kunstakademiets havekunstneriske råd. Dette og den kgl. bygningsinspektør har fremført nogle mindre væsentlige forslag, — dog har rådet været enig med den kgl. bygningsinspektør om, at hegnsmurene langs opkørslen fra Svingelsvej ikke måtte være forkrøbnede, som det var foreslået. Dette må man altså bøje sig for, idet kirkeministeriet i sin resolution følger begge instanser, hvorimod der ikke rokkes ved det motiv ved indgangen, som jeg lægger særlig vægt på, nemlig at den lange passage fra Svingelsvej til dér, hvor vejene deles på kirkegården, kommer til at ligge med det høje kors som samlingspunkt på et parti, hvor vejene kan føres videre i skæve vinkler, uden at dette føles som noget uheldigt, og hvor forskydningerne videre arbejder i takt med det givne i arealets form.

3. Hørsholm.

Arealet omfatter et 70—80 meter bredt bælte af Hørsholm planteskole øst for den nuværende kirkegård, og anlæget er organisk forbundet med denne, og der er i det indarbejdet en regulering af et stykke af den nuværende kirkegård omkring den eksisterende bygning til kontor m. v.

Typen er den *landskabelige*, hvilket bl. a. skyldes et kraftigt understreget ønske fra menighedsrådets side. Det kupe-rede terrain egner sig også så afgjort til landskabelig udformning (jevnf. fig. 86)

De nødvendige gravstedsgange er stort set lagt langs terrainets kurver, mens køreveje og forbindelsesgange krydser disse. Gravene samles altså her *ikke* i gravgårde, men i *linjer* eller *rækker*, der kun rent undtagelsesvis er snorrette, men i hovedsagen formet efter de krumme kurver. Der ligger ingen grave ud imod kørevejene, bortset fra en kort strækning omtrent midt i udvidelsens vestside, hvor gravene tænkes lagt i græs og tildels placeret omkring et eksisterende damparti, der udbygges til formålet. Nogle af gravstedsgangene får *grave* til *begge* sider,

andre, som hovedsagelig lægges i trædesten, får kun gravsteder til den *ene* side, og så godt som alle gravsteder får en kratagtig beplantning bag mindesmærkerne men kun undtagelsesvis egentlige ryghække. De udlægges i græs, og det må forventes, at der vil blive lagt servitutter om, at en væsentlig del af gravstedernes forreste partier forbliver i græs, og at der ikke bliver egentlig sidehække og slet ingen forhække. En skavank er det, at terrainet har sin hovedhældning imod vest, idet dette fører til at undgå bagfald på gravstederne eller for at undgå bekostelig planering, må give gravstedernes mindesmærker orientering imod vest.

Planen er godkendt af bygherren, idet der dog ønskes en ændring af partiet ved rotunden med de 8 indplantede store gravsteder. En rotunde var oprindeligt direkte krævet, men er altså senere opgivet. Ligeså vil det være nødvendigt at finde en løsning, der lægger adgangsvejen langs planteskolelejerens have i N.Ø. fri af dennes adgangsvej. Disse ændringer er nu foretaget og godkendt af bygherren.

4. Alderslyst.

Udvidelsen omfatter et areal i vest, som er af lignende størrelse som den eksisterende kirkegård omkring sognekirken (der er bygget 1929), ligesom planen indbefatter forslag til ændring af kørselsforhold m. m. på den nuværende nordligste del (jevnf. fig. 85).

Dette er *kirkegården i naturen*, hvor naturen er et par „bakkeøer“ med en derimellem liggende slugt eller dalsænkning. Terrainforskellen er cirka 5 meter, og de nævnte bakketoppe med næsten plant terrain har været fristende objekter til at udforme de viste kirkegårdspartier. I vest er det blevet 2 ottekantede gravgårde, hvor de 4 sider i den store slutter sig nær til terrainets 8-meter kurve, samt lidt øst for denne en nærmest eliptisk gravgård, der hovedsagelig følger $7\frac{1}{2}$ meter kurven og indeholder ottemeteren. Resten er altså dels slugten mellem disse 2, dels efter forholdene dikterede overgangsområder mellem eksisterende og nyt. Det er tanken, at skråningerne i de nævnte slugter også skal benyttes til begravelser, dels til urner, dels til kister, som indsættes i gravkamre, og der kan ikke anlægges gravstedsanlæg i almindelig forstand.

men det er meningen, at dæksten o. l. til- lige skal være gravmæler, — derudover må kun plantes, hvad der passer i naturen, og især lægges der vægt på, at det natu- rlige jordsmons overfladeform så tydeligt som muligt kan ses, også når der er fore- taget begravelser.

Denne plan vedtoges ved et møde i me- nighedsrådet 30. 9. 54, — men noget se- nere fremkom forslag om ændringer, — således ønskes den nordlige del af den eksisterende kirkegård bibeholdt i en

tidligere planlagte form, hvorved bl. a. kørevejsforbindelsen udgår, — desuden ønskes en indgang et sted i nordsiden, mens den vestlige udgår, og partiet med de lige gravrækker, der mødes i en stump vinkel, ønskes orienteret nord—syd og øst—vest, samt enkelte ændre mindre æn- dringer. Disse ændringer er udført i en ny plan. Jeg har imidlertid gerne villet præ- sentere nærværende forslag og ikke det ændrede, fordi jeg i hvert fald i færdsels- mæssig henseende betragter dette som det heldigste.

Lidt om nogle afdelingshække på Solbjerg

Assistent, havearkitekt Poul W. Olsen

Tidligere tiders trang til at blive begra- vet i et fint beliggende gravsted ud mod en af kirkegårdens hovedgange, og med et prangende monument, passer ikke ind i mentaliteten af i dag. Langt de fleste øns- ker et roligt beliggende sted inde på en

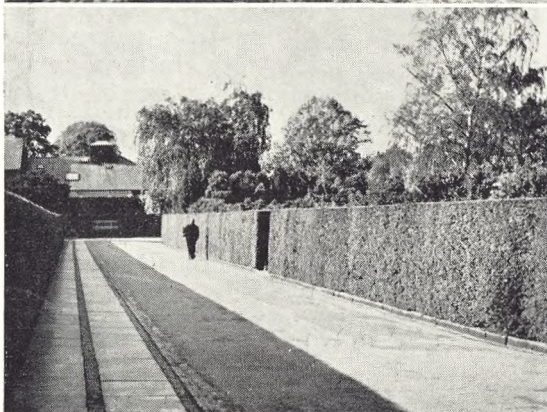
afdeling, afskærmet fra trafikerede ho- vedveje og fra de øvrige afdelinger (eller som de også benævnes: gravgårde), og helst med en hæk, man ikke ser udover, hvilket der nu må tænkes på ved indret- ning af nye kirkegårde eller gravgårde. Som afdelingshække er oftest anvendt *tax* eller *thuja*, og af disse to må *tax*'en ab- solut være at foretrække. Hækkene på medføjede fig. 87—88 er plantet omtrent samtidig, nemlig for ca. 30 år siden. Som det tydelig ses, er *thujahækken* blevet så løs og udhængende, at den i dag er kas- sabel, mens *taxhækken* på fig. 88 trods hård nedfrysning i de strenge vintre stad- dig står meget smuk, og vil kunne stå sådan endnu mange år fremover.

Det er uden tvivl ofte sagens økono- miske side, der er bestemmende ved val- get mellem *thuja*- og *taxhæk*, da *taxplanter* i indkøb er væsentlig dyrere end *thuja*. Der bør dog ikke være tvivl om, at det kan være kortsynet disposition at vælge *thuja* fremfor *tax*. Ganske vist gi- ver *thuja* hurtigere en høj hæk, men dens væsentlig kortere levetid bringer den ulempe med sig, at man, som i til- fældet her, ved rydning får blottet hele afdelingen og fremfor alt de mod hæk- ken liggende gravsteders bagside, — et syn, som absolut ikke virker flatterende, og som det vil tage lang tid for en nyplan- tet *taxhæk* at dække, eller blot at sløre, selv om man planter ret store planter og pasningen er ideelt.

Fig. 87.
30-årig *thujahæk*,
løs og udhængende,
dømt til rydning.

Fig. 88.
Taxhække, hvor en
stærk nedfrysning og
efterfølgende tilbage-
skæring ikke kan ses.

Begge foto forf.